

УДК: 343.9:355.02:341.67

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.2>

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ

Альбещенко О.С.,
кандидат економічних наук,
аспірант кафедри кримінального процесу,
Національний університет «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-9920-7049

Альбещенко О.С. Кримінологічне дослідження особливостей діяльності приватних військових компаній в умовах воєнного конфлікту: правові аспекти та кримінально-правова кваліфікація.

Стаття присвячена комплексному кримінологічному та міжнародно-правовому аналізу діяльності приватних військових компаній (ПВК) у контексті сучасних збройних конфліктів. Особливу увагу приділено правовим викликам, що постають перед національними та міжнародними юрисдикціями у сфері кваліфікації їхніх дій. У дослідженні систематизовано основні тенденції еволюції ПВК – від традиційних форм найманства до транснаціональних воєнізованих структур, які володіють розгалуженою інфраструктурою, автономним оперативним потенціалом, власною системою бойової підготовки та технічного оснащення. Здійснено критичне переосмислення ролі ПВК як нетрадиційного інструменту гібридної війни, що дозволяє державам-замовникам реалізовувати агресивну політику в обхід норм міжнародного гуманітарного права та уникнути прямої відповідальності за скоєні злочини.

Особливу увагу зосереджено на аналізі діяльності ПВК «Вагнер» як знакового прикладу парамілітарного формування, що виявляє ключові ознаки криміналізованого найманства. Проаналізовано її участь у низці міжнародних збройних конфліктів, зокрема в Україні (анексія Криму, бойові дії на Донбасі, штурм Бахмута) та країнах Африки (Судан, Центральноафриканська Республіка). Задokumentовані випадки грубих порушень міжнародного гуманітарного права, численні воєнні злочини, порушення прав людини та експлуатація природних ресурсів підтверджують злочинну природу їхніх дій. Підкреслено, що кадрове наповнення ПВК «Вагнер» переважно здійснювалося через вербування осіб, які відбували покарання за тяжкі та особливо тяжкі злочини, що посилює соціальну небезпеку цього утворення та ускладнює кримінально-правову кваліфікацію. Розглянуто також економічні аспекти функціонування ПВК, зокрема оцінки обсягів фінансування та втрат живої сили, що свідчать про масштабність та деструктивний характер її діяльності.

Окремий розділ присвячено аналізу існуючих міжнародно-правових ініціатив щодо регулювання діяльності ПВК, включаючи Документ Монтре (2008) та Міжнародний кодекс поведінки для поставальників послуг безпеки. Визначено, що їх декларативний, рекомендаційний характер не створює ефективних правових механізмів для належної кваліфікації правопорушень, вчинених ПВК, та забезпечення притягнення винних до відповідальності. Наголошується на важливості визнання ПВК «Вагнер» транснаціональною злочинною організацією з боку уряду США (2023 рік) та ухвалення відповідної резолюції Верховною Радою України, як важливих кроків у напрямку формування консолідованої міжнародної правової позиції.

У статті обґрунтовується необхідність оновлення національних кримінально-правових підходів до кваліфікації дій учасників ПВК, зокрема за статтями Кримінального кодексу України, що стосуються найманства, участі у збройних формуваннях, створення терористичних організацій та участі у транснаціональних злочинних угрупованнях. Автори також висловлюють стурбованість щодо легітимізації ПВК у Російській Федерації, зокрема через інституціоналізацію ідеологічних проєктів (наприклад, «клуб Вагнеренок»), які формують нову хвилю мілітаризованої молоді та несуть довгострокові загрози міжнародній безпеці.

Висновки статті окреслюють критичну необхідність удосконалення міжнародного правового регулювання, формування ефективної системи державного контролю за діяльністю ПВК, а також інтеграції кримінологічного аналізу в процес розробки політик безпеки. Запропоновані наукові підходи можуть стати підґрунтям для подальшої розробки нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання деструктивному впливу ПВК на міжнародну безпеку, верховенство права та права людини.

Ключові слова: гібридна війна, воєнний конфлікт, збройний конфлікт, кримінологічний аналіз, кримінологічне дослідження, міжнародне гуманітарне право, найманство, парамілітарні формування, приватні військові компанії.

Albeschenko O.S. A Criminological study of the features of private military companies' activities in the context of armed conflict: legal aspects and criminal law qualification.

This article is dedicated to a comprehensive criminological and international legal analysis of the activities of private military companies (PMCs) in the context of contemporary armed conflicts. Special attention is paid to the legal challenges faced by national and international jurisdictions in qualifying their actions. The study systematizes the main trends in the evolution of PMCs – from traditional forms of mercenarism to transnational militarized structures possessing extensive infrastructure, autonomous operational capabilities, and their own systems of combat training and technical equipment. A critical reassessment is made of the role of PMCs as unconventional instruments of hybrid warfare, enabling client states to pursue aggressive policies while circumventing international humanitarian law norms and avoiding direct accountability for crimes committed.

Particular focus is placed on the analysis of the PMC «Wagner» as a landmark example of a paramilitary formation exhibiting key features of criminalized mercenarism. Its involvement in various international armed conflicts is examined, including in Ukraine (the annexation of Crimea, the combat operations in Donbas, the assault on Bakhmut) and African countries (Sudan, Central African Republic). Documented cases of severe violations of international humanitarian law, numerous war crimes, human rights abuses, and exploitation of natural resources confirm the criminal nature of its activities. It is emphasized that Wagner's personnel recruitment has predominantly involved individuals convicted of serious and especially grave crimes, which exacerbates the social danger posed by this group and complicates its criminal law qualification. Economic aspects of PMC functioning are also considered, including assessments of funding volumes and personnel losses, indicating the scale and destructive character of its activities.

A separate section is devoted to the analysis of existing international legal initiatives regulating PMC activities, including the Montreux Document (2008) and the International Code of Conduct for Private Security Service Providers. It is determined that their declarative and advisory nature fails to establish effective legal mechanisms for properly qualifying PMC offenses and ensuring accountability. The article highlights the importance of the recognition of the Wagner PMC as a transnational criminal organization by the US government (2023) and the adoption of a relevant resolution by the Verkhovna Rada of Ukraine as crucial steps toward forming a consolidated international legal stance.

The article substantiates the need to update national criminal law approaches to qualifying PMC participants' actions, particularly under articles of the Criminal Code of Ukraine related to mercenarism, participation in armed groups, creation of terrorist organizations, and involvement in transnational criminal networks. The authors also express concern about the legitimization of PMCs in the Russian Federation, especially through the institutionalization of ideological projects (e.g., the "Wagner Youth Club") that foster a new wave of militarized youth and pose long-term threats to international security.

The conclusions underscore the urgent necessity to improve international legal regulation, establish an effective state control system over PMC activities, and integrate criminological analysis into security policy development. The proposed scientific approaches may serve as a foundation for further drafting normative legal acts aimed at preventing the destructive impact of PMCs on international security, the rule of law, and human rights.

Key words: hybrid warfare, armed conflict, criminological analysis, criminological study, international humanitarian law, mercenarism, paramilitary formations, private military companies.

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти все частіше характеризуються залученням приватних військових компаній (ПВК), діяльність яких виходить за межі традиційних правових регулювань та створює складний комплекс кримінологічних, правових та безпекових викликів. Ці недержавні суб'єкти, діючи у «сірій зоні» міжнародного права, перебирають на себе функції, що історично були виключною прерогативою державних збройних сил. Це породжує низку фундаментальних правових проблем, зокрема щодо їхнього правового статусу, сфери застосування норм міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного кримінального права, а також відповідальності за можливі злочинні прояви, пов'язані із застосуванням насильства, контролем над стратегічними ресурсами та дестабілізацією суверенних держав.

Особливої актуальності проблема застосування ПВК набула протягом останніх трьох років (2022–2025), коли їхня діяльність була зафіксована у низці масштабних воєнних конфліктів із чітко вираженим геополітичним та економічним підтекстом. Найбільш яскравим прикладом є пов-

номасштабна агресія Російської Федерації проти України, де Приватна військова компанія «Вагнер» (Wagner Group) відіграла ключову роль у найбільш інтенсивних бойових діях, зокрема під Бахмутом та Соледаром. Її участь супроводжувалася численними достовірними повідомленнями про системні порушення прав людини та норм МГП, що вимагає глибокого кримінологічного та міжнародно-правового аналізу. Після спроби так званого «заколоту» лідером Wagner Group, частина її структур була реорганізована, проте новостворені або реорганізовані формування продовжують активну участь у збройних операціях, зберігаючи свою гібридну природу.

Іншим масштабним прикладом деструктивної діяльності ПВК є збройний конфлікт у Судані, де «Wagner Group» не лише підтримувала урядові сили, а й активно залучалася до охорони та контролю над родовищами золота та інших природних ресурсів, що є класичним прикладом «конфліктних ресурсів» і підживлює злочинну економіку. Використання ПВК у військових та економічних операціях об'єктивно сприяє комерціалізації насильства, що суперечить основоположним нормам як національного, так і міжнародного права.

Водночас у контексті збройних конфліктів у таких регіонах, як М'янма, Ефіопія та Демократична Республіка Конго, станом на сьогодні відсутні достовірно підтверджені факти прямого та масового залучення приватних військових компаній. Ця обставина засвідчує регіональну нерівномірність поширення феномену ПВК, що, своєю чергою, зумовлює потребу у диференційованому підході до правового аналізу та регулювання їх діяльності, залежно від специфіки окремих конфліктогенних середовищ та геополітичних інтересів акторів.

У цьому контексті комплексне кримінологічне дослідження діяльності приватних військових компаній в умовах збройного конфлікту набуває особливої наукової та практичної значущості. Воно становить необхідну передумову для формування концептуально обґрунтованих механізмів кримінально-правової відповідальності, а також розробки ефективної системи превенції злочинності у сфері міжнародної безпеки та боротьби з міжнародними злочинами. З огляду на зростаючу роль ПВК у сучасних геополітичних процесах та гібридних війнах, міжнародна спільнота стикається з об'єктивною потребою у створенні цілісної та всеохоплюючої нормативно-правової моделі, яка б унормовувала їхній правовий статус, умови функціонування в зонах збройного протистояння, а також містила дієві механізми притягнення до юридичної відповідальності за вчинення злочинів, у тому числі порушень норм МГП та міжнародного кримінального права.

Формування нової архітектури міжнародних відносин у контексті сучасних глобалізаційних процесів супроводжується не лише прагненням подолати наявні геополітичні суперечності, але й появою нових асиметричних викликів, що становлять суттєву загрозу для системи міжнародної безпеки. Аналіз сучасних геополітичних трансформацій засвідчує, що військовий та бойовий потенціал окремих держав-агресорів не завжди є достатнім для досягнення ними стратегічно значущих політичних і військових цілей. За таких обставин, в умовах ескалації міждержавного протистояння, спостерігається трансформація традиційних форм збройного конфлікту, зокрема через активне залучення до нього недержавних збройних акторів, таких як ПВК.

Феномен ПВК як інструменту ведення гібридної війни зумовлений сукупністю як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. До внутрішніх передусім належать економічна нестабільність, обмеженість ресурсної бази та політична вразливість держав-ініціаторів агресії, які змушені шукати альтернативні засоби досягнення військово-політичних цілей, у тому числі ті, що дозволяють мінімізувати пряму державну відповідальність. З-поміж зовнішніх чинників варто виокремити посилення санкційного тиску з боку міжнародного співтовариства, консолідацію міждержавних альянсів (НАТО, ЄС та інші) задля протидії агресії, а також зростання впливу недержавних суб'єктів у сфері застосування збройного насильства. У такому контексті ПВК дедалі частіше позиціонуються як інструмент опосередкованого втручання у збройні конфлікти, що дозволяє державам-замовникам уникати прямої міжнародно-правової відповідальності та створює суттєві труднощі для ефективного застосування традиційних механізмів притягнення до відповідальності за порушення норм міжнародного права.

Приватні військові компанії (ПВК) є комерційними суб'єктами, що надають широкий спектр спеціалізованих послуг, пов'язаних із забезпеченням безпеки, участю у збройних конфліктах та виконанням супутніх завдань у кризових регіонах. Основні напрями їх діяльності включають участь у бойових діях та спеціальних операціях, здійснення охоронних і оборонних заходів, збір і обробку розвідувальної інформації, стратегічне планування, оперативну підтримку, логістичне забезпечення, а також навчання й консультування. ПВК реалізують комплекс функцій у сфері безпеки й оборони, зокрема виконання бойових завдань, організацію охоронних місій, проведення аналітичної роботи розвідувального характеру, розроблення тактичних і стратегічних концепцій операцій, а також надання підтримки військовим і паравійськовим формуванням — організованим збройним угрупованням із військовою структурою, озброєнням і функціональними завданнями, подібними до збройних сил, проте не включеним офіційно до складу регулярної армії держави — у питаннях ло-

гістики, транспортування, забезпечення зв'язку та обміну інформацією. Окрім того, до компетенції ПВК належать логістичне постачання озброєння, військової техніки та допоміжного обладнання, технічне обслуговування озброєння, підготовка персоналу (включно з професійним інструктажем і тренуванням), а також надання консультаційних послуг і проведення експертних оцінок у сфері національної та міжнародної безпеки [1].

Мета дослідження: систематизувати та комплексно проаналізувати діяльність приватних військових компаній (ПВК) в умовах воєнного конфлікту, оцінити їх правовий статус, вплив на національну та міжнародну безпеку, виявити проблеми правового регулювання і кримінально-правової кваліфікації, а також запропонувати рекомендації для вдосконалення нормативно-правового контролю і відповідальності з метою запобігання порушенням міжнародного гуманітарного права та мінімізації пов'язаних загроз.

Стан опрацювання проблематики. Проблеми правового регулювання діяльності приватних воєнних компаній, визначення найманства та відповідальності за нього є предметом постійних наукових дискусій та досліджень як у вітчизняній, так і в міжнародній доктрині права. Ця проблематика знайшла своє відображення у працях Г.Л. Кохан [1], В.В. Семенюка [2], К.В. Юртаєвої [3], а також у дисертаційному дослідженні К.В. Громовенка [8] і монографіях П.І. Репешка [7] та О.В. Наден [9], які заклали фундамент для розуміння кримінально-правових аспектів найманства в Україні. Окремі аспекти діяльності приватних військових компаній (ПВК) та міжнародно-правового регулювання розглядалися у працях М.О. Акімова [10], Т.І. Нікіфорової [11], С.М. Мохончука [12] та О.О. Скрильник [13].

Незважаючи на значний доробок цих вчених, комплексний кримінологічний аналіз особливостей функціонування приватних військових компаній в умовах сучасних гібридних воєнних конфліктів, з акцентом на правову кваліфікацію їхніх дій та механізми міжнародної відповідальності, залишається недостатньо висвітленим. Зокрема, існуючі дослідження часто зосереджуються на окремих правових нормах або конкретних кейсах, тоді як виникає нагальна потреба у систематизації знань щодо криміногенних аспектів ПВК як транснаціональних злочинних організацій та розробці ефективних механізмів їх превенції та протидії. Дослідження спрямоване на усунення прогалин у правовій системі шляхом комплексного аналізу трансформації діяльності приватних військових компаній у контексті збройної агресії та вироблення ефективних підходів до їх правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Приватні військові компанії (ПВК) слід розглядати як комерційні суб'єкти, що надають широкий спектр послуг у сфері безпеки та оборони, які набувають особливого значення в умовах збройних конфліктів. Їх діяльність охоплює військові операції, охорону стратегічно важливих об'єктів, виконання спеціальних бойових завдань, підготовку військових кадрів, забезпечення охорони критичної інфраструктури та проведення розвідувальної діяльності. В окремих випадках ПВК беруть безпосередню участь у збройних протистояннях. Таке розширення функціоналу перетворило ПВК на важливий та ефективний інструмент впливу на міжнародні відносини. У сучасних геополітичних трансформаціях вони активно залучаються до виконання спеціальних операцій та участі у збройних конфліктах, спрямованих на досягнення стратегічних змін у регіональних і глобальних процесах, а також на коригування геополітичної ситуації у світі [2].

У контексті сучасних геополітичних трансформацій ПВК дедалі більше виступають як інструменти реалізації стратегічних інтересів як держав, так і недержавних суб'єктів на міжнародній арені. Вони відіграють ключову роль у формуванні нових форматів збройних конфліктів, у тому числі гібридних війн, де завдяки своїй мобільності, гнучкості та функціонуванню у певній правовій «сірій зоні» стають ефективним засобом впливу без формального залучення регулярних збройних сил. Це спричиняє нагальну необхідність розробки чітких нормативно-правових механізмів, які б регламентували статус, діяльність та відповідальність ПВК у рамках міжнародного права, зокрема міжнародного гуманітарного права та міжнародного публічного права.

На міжнародному ринку послуг ПВК найбільше представлені компанії з провідних держав, таких як Великобританія, Сполучені Штати Америки та Франція, які виступають основними експортерами військових послуг та технологій у сфері безпеки. Ці країни, використовуючи ПВК як інструмент проєкції сили та забезпечення власних геополітичних інтересів за межами національної території, створюють складні питання міжнародно-правової відповідальності та контролю за їхньою діяльністю [3]. Таким чином, приватні військові компанії стають не лише комерційними суб'єктами, а й важливими учасниками у глобальній системі безпеки, що вимагає комплексного підходу до їх регулювання, базованого на міжнародних стандартах, ефективних механізмах контролю та чіткій відповідальності.

За ініціативою та під егідою Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) у 2008 році було ухвалено Документ Монте. Це міждержавний акт, який визначає міжнародно-правові зобов'язання

та передові практики для держав щодо регулювання діяльності приватних військових компаній (ПВК) під час збройних конфліктів. Цей документ, маючи рекомендаційний характер, спрямований на формування узгоджених принципів і стандартів, що регламентують діяльність приватних військових і охоронних компаній у зонах бойових дій, а також визначають їхній правовий статус відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Крім того, у межах цієї ініціативи було розроблено Міжнародний кодекс поведінки для ПВК, який акцентує увагу на особливостях використання їхніх послуг саме в умовах воєнних дій [3]. Однак, попри значущість цих документів, їх декларативний характер не забезпечує належних механізмів для ефективної кваліфікації правопорушень та притягнення до відповідальності, що створює серйозну прогалину в міжнародному правовому полі.

Діяльність приватних військових компаній (ПВК) у зонах сучасних воєнних конфліктів викликає значне занепокоєння у міжнародному співтоваристві саме через існуючі прогалини в міжнародно-правовому регулюванні. Відсутність чіткого та єдиного правового статусу таких формувань ускладнює їх нормативне врегулювання та створює ризики порушення основоположних принципів міжнародного права – політичної незалежності, суверенітету та територіальної цілісності держав. Більше того, специфіка діяльності ПВК ускладнює однозначне відмежування їх від найманства, як злочину, що породжує додаткові загрози для міжнародної безпеки та правопорядку, дозволяючи суб'єктам уникнути юридичної відповідальності.

У контексті збройного конфлікту на сході України, розпочатого Російською Федерацією у 2014 році, питання кваліфікації найманства набуває особливої актуальності. Цей конфлікт, який локально розгорнувся на території Донбасу, широко характеризується як гібридна війна, де ключову роль відіграють ПВК, зокрема «Вагнер», що залучалася до анексії Криму та бойових дій у Донецькій і Луганській областях. Згідно з нашим дослідженням, «Вагнер» є яскравим прикладом незаконного збройного формування, яке відповідає класичним ознакам найманства, визначеним у Міжнародному протоколі I до Женевських конвенцій 1949 року, зокрема через вербування засуджених за тяжкі злочини осіб.

Особливе занепокоєння міжнародного співтовариства викликає зростаюча активність ПВК у зонах сучасних збройних конфліктів, що обумовлено наявністю суттєвих прогалин у міжнародно-правовому регулюванні їх статусу та відповідальності. Відсутність чіткого правового статусу таких компаній ускладнює їхнє нормативне врегулювання, що, своєю чергою, створює ризики порушення основоположних принципів міжнародного права, зокрема політичної незалежності, суверенітету та територіальної цілісності держав. Крім того, специфічний характер діяльності ПВК унеможлиблює однозначне відмежування їх функціональності від найманства, що породжує додаткові загрози для міжнародної безпеки та правопорядку.

У контексті кваліфікації найманства як злочину проти громадської безпеки, в умовах політичної нестабільності та збройного конфлікту в східних регіонах України, проблема правового визначення діяльності найманців набула особливої актуальності. Збройний конфлікт на Сході України, розпочатий Російською Федерацією у 2014 році, попри локальний географічний масштаб, низкою вітчизняних політиків характеризувався як гібридна війна. У межах цієї війни ПВК «Вагнера» (офіційна назва – «Ліга») виступала як один із ключових інструментів агресії, беручи участь в анексії Криму, а згодом – у спеціальних операціях на території Донецької та Луганської областей.

ПВК «Вагнера», створена у 2013 році в Російській Федерації, функціонує як незаконне збройне формування і, відповідно до проведеного дослідження, є типовою моделлю сучасного найманства. Її кадровий потенціал переважно формується за рахунок вербування засуджених осіб із місць позбавлення волі, головним чином за тяжкі кримінальні злочини. Значна частина військового потенціалу агресора у війні проти України становлять саме підрозділи цієї ПВК, що свідчить про їхню центральну роль у злочинній агресії.

Діяльність персоналу та керівництва ПВК «Вагнера» підпадає під ознаки складу злочину, передбаченого статтею 447 Кримінального кодексу України, а саме – вербування, фінансування, матеріальне забезпечення та навчання найманців з метою їх використання у збройних конфліктах або насильницьких діях, спрямованих на повалення конституційного ладу, захоплення влади або порушення територіальної цілісності України. Крім того, така діяльність систематично супроводжується вчиненням інших кримінально караних діянь, що кваліфікуються за українським законодавством як порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 ККУ), незаконне перетинання державного кордону, та інші злочини, передбачені розділом XX ККУ «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

Згідно з доповіддю члена Робочої групи ООН з питань найманців Ольги Патрісії Аріас Баррігі, у 2016 році щонайменше 176 іноземних найманців брали участь у збройному конфлікті на боці терористичних угруповань «ЛНР» та «ДНР». Серед них – громадяни Росії, Сербії, Білорусі, Франції,

Італії та інших держав [4]. Це підкреслює транснаціональний характер найманства та необхідність міжнародної співпраці у його припиненні.

Правоохоронні органи України висувають обвинувачення переважно у зв'язку з вчиненням безпосередніх актів насильства. Наприклад, 26 січня 2017 року слідчими Служби безпеки України були направлені до суду обвинувальні акти щодо трьох осіб за частиною 3 статті 258 Кримінального кодексу України у зв'язку з терактом – збиттям військово-транспортного літака Іл-76 у районі Луганського аеропорту. У разі доведення ефективного контролю державних структур РФ над ПВК «Вагнера», можлива кваліфікація відповідних дій за статтею 437 Кримінального кодексу України – як планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни. Водночас остаточне вирішення цього питання належить до сфери міжнародного публічного права та юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

Служба безпеки України припускає, що ПВК «Вагнера» є структурним підрозділом сил спеціальних операцій РФ, підконтрольним ФСБ та Генеральному штабу ЗС РФ. За даними американської розвідки (кінець 2022 року), близько 80% особового складу компанії складають засуджені особи, а решта 20% – контрактники, залучені за високу винагороду. Це свідчить про використання державою-агресором злочинного елементу для досягнення своїх військово-політичних цілей. Усі учасники ПВК фактично є найманцями, які виконують завдання, що включають штурмові дії, організацію загороджувальних загонів, операції з розвідки та радіоелектронної боротьби.

Особливістю кадрової політики ПВК є укладення короткострокових контрактів (зазвичай на шість місяців), за якими рекрутам гарантується амністія. Це створює соціально-правовий парадокс, за якого особи залучаються до участі у війні без офіційного визнання такого факту державою. Структурно ПВК поділена на два блоки: 40 % – підрозділи вогневої підтримки (з бронетехнікою, авіацією, артилерією, ППО, БПЛА, РЕБ тощо); 60 % – штурмові підрозділи, орієнтовані на знищення опорних пунктів супротивника.

Основна база підготовки ПВК розташована в селі Молькін Краснодарського краю РФ, на полігоні «Молькіно», що підтверджує системний характер їхньої діяльності. Із лютого 2022 року Євген Пригожин особисто координував процес вербування, організовував підготовку та керував операціями. Методика вербування включала публічні виступи в колоніях з психологічним тиском, співбесіди, тестування та поліграф. Відбір орієнтований на фізично витривалих чоловіків віком 30–45 років із кримінальним минулим, зокрема за тяжкі злочини, з перевагою осіб, проявляли агресію до представників правоохоронних органів. Після вербування учасники проходять навчання у спеціальних таборах. З 2022 року зафіксовано перші випадки залучення жінок до ПВК, що свідчить про розширення вербувальної бази.

За свідченнями затриманих, розмір грошового забезпечення для найманців становив від 2000 до 4000 доларів США щомісячно, виплачувався готівкою і не підлягав фінансовому обліку. Контракти містили жорсткі умови, включно з кримінальною відповідальністю за мародерство, дезертирство, вживання алкоголю, сексуальні контакти тощо. Однак, на практиці, покарання за ці порушення часто носило позаправовий характер, включно з публічною стратою, зокрема із застосуванням кувалди, що є яскравим прикладом варварства та грубих порушень прав людини.

Перші випадки масового вербування засуджених осіб до ПВК у місцях позбавлення волі зафіксовані у липні 2022 року, з подальшою активізацією в вересні–жовтні. Загалом, до кінця 2022 року до участі у війні проти України було залучено понад 40 000 осіб, зокрема й через участь кримінальних авторитетів у процесі відбору. За даними західних розвідок, щомісячне фінансування діяльності ПВК «Вагнера» перевищувало 100 мільйонів доларів США. На грудень 2022 року загальна чисельність найманців перевищила 50 тисяч осіб. Основна участь – у боях за Бахмут, Сєвєродонецьк, Рубіжне, Лисичанськ, Попасну. За оцінками ВМС США, загальні втрати ПВК перевищили 30 000 осіб, з яких близько 9000 загинули у грудні 2022 року. Масово застосовувалася тактика «м'ясних штурмів», без належної підготовки, що призводило до катастрофічних людських втрат та ігнорування принципів ведення бойових дій.

Згідно з оприлюдненою інформацією Міністерства оборони Великої Британії та американських розвідувальних служб, чисельність найманців приватної військової компанії «Вагнер» станом на грудень 2022 року перевищувала 50 тисяч осіб. З початку російського військового вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року вагнерівці здебільшого брали участь у бойових діях на Донеччині, зокрема у битвах за Бахмут. До цього вони були помічені в районах Харківської та Луганської областей, зокрема у боях за Сєвєродонецьк, Рубіжне, Лисичанськ та Попасну [5]. За оцінками ВМС США, загальні втрати особового складу приватної військової компанії «Вагнер» перевищують 30 000 осіб, з яких близько 9 000 загинули під час бойових дій у грудні 2022 року. Уже на цей момент спостерігалася масова використання тактики «м'ясних штурмів» – штурмових атак, що призводять до великих людських втрат, які системно не відображаються в офіційних статистичних звітах. Та-

кож практикується активне вербування засуджених, без попереднього військового навчання чи підготовки, що є прямим порушенням стандартів ведення бойових дій та міжнародного права.

26 січня 2023 року Управління з контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США (Office of Foreign Assets Control, OFAC) офіційно визнало приватну військову компанію «Вагнер» транснаціональною злочинною організацією (Transnational Criminal Organization, TCO) та запровадило комплекс обмежувальних заходів (санкцій) щодо фізичних і юридичних осіб, афілійованих із її діяльністю. Це рішення було прийняте на підставі численних задокументованих фактів участі членів зазначеної структури у вчиненні надзвичайно тяжких злочинів, зокрема масових страт, зґвалтувань, викрадень неповнолітніх, катувань та інших форм грубого фізичного насильства, як на території України, так і в низці інших держав, де діяла дана організація. У контексті визнання злочинного характеру діяльності ПВК «Вагнер» 6 лютого 2023 року Верховна Рада України ухвалила Постанову № 8397 «Про визнання російської злочинної організації, відомої під назвою “приватна військова компанія Вагнера” або “Група Вагнера”, міжнародною злочинною організацією та засудження діяльності її учасників» [6]. Цей акт має важливе правове та політичне значення, оскільки формалізує на державному рівні оцінку дій ПВК як таких, що становлять загрозу міжнародному правопорядку та національній безпеці України, та створює прецедент для подальших міжнародно-правових кроків.

Висновки. Проведене кримінологічне дослідження засвідчило, що приватні військові компанії (ПВК), які функціонують на території Російської Федерації, зокрема такі, як «Антитерористична група», «Слов'янський корпус», «Moran Security Group», «Редут-Антитерор», «Російські системи безпеки», «Вагнер», «Є.Н.О.Т.», «МАР», «Щит», «Патріот» та інші, перебувають поза межами ефективного правового регулювання, фактично діючи в умовах «сліпої зони» національної та міжнародної юрисдикції. Формальне дистанціювання російської влади від цих воєнізованих формувань поєднується із цілеспрямованим використанням їх як інструменту для реалізації спеціальних воєнних та прихованих операцій, що суперечать базовим засадам міжнародного права та принципам суверенітету держав.

Діяльність зазначених ПВК виходить за межі території України та охоплює збройні конфлікти в Сирії, Південному Судані, Лівії, Центральноафриканській Республіці та інших регіонах. Попри офіційно задекларовану відсутність зв'язку з державними структурами, окремі учасники ПВК були відзначені державними нагородами, що є яскравим свідченням латентного характеру взаємодії з вищим військово-політичним керівництвом РФ та прихованої агресії.

Показовим є створення на базі ПВК «Вагнер» молодіжного патріотичного клубу «Вагнеренок», який виконує функцію ідеологічного впливу на молодь, що свідчить про політизацію та інституціоналізацію ПВК як суб'єкта гібридної воєнно-політичної стратегії та загрозу формування мілітаризованої ідеології у суспільстві.

Конфлікт між ПВК «Вагнер» та Міністерством оборони РФ, а також напружені відносини з адміністрацією президента обумовлені комплексом чинників: незадовільними результатами регулярних збройних сил, спробами ПВК зберегти інформаційну автономію, відсутністю стабільного фінансування з державного бюджету, а також прагненням впливати на політичні процеси через інструменти партійного представництва. Така конфронтація становить потенційну загрозу дестабілізації внутрішньополітичної ситуації у Російській Федерації, що є наслідком неконтрольованого зростання недержавних військових учасників.

Варто звернути увагу на тенденцію до розширення мережі ПВК у регіонах РФ, зокрема шляхом створення нових формувань та зміцнення їх матеріально-технічної бази. Такий розвиток подій свідчить про системну легітимацію та зростання ролі приватних військових структур, що несе загрози як для регіональної, так і для глобальної безпеки, водночас ускладнюючи відносини між федеральним центром і суб'єктами федерації.

Аналіз трансформації ПВК засвідчує їх еволюцію від найманих підрозділів до структур, що мають ознаки паралельних військових формувань зі складною організаційною ієрархією, власною системою підготовки, наявністю важкого озброєння та розвідувального потенціалу. Попри відсутність на даний момент власних авіаційних, морських чи підводних підрозділів, темпи нарощування їхнього потенціалу свідчать про ймовірність появи таких засобів найближчим часом, що кардинально змінить баланс сил у гібридних конфліктах та посилить їхній дестабілізуючий вплив.

Відсутність належного правового регулювання діяльності ПВК, зокрема на міжнародному рівні, створює сприятливі умови для системних порушень норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Відсутність підконтрольності державним органам, а також нечіткість у визначенні правового статусу найманців унеможливають ефективну реалізацію механізмів міжнародного кримінального правосуддя, сприяючи уникненню відповідальності за вчинення актів агресії, воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Це становить серйозний виклик

для функціонування сучасної міжнародної правової системи та підриває основоположні принципи законного ведення воєнних дій.

Перспективи подальших досліджень передбачають:

- Поглиблене вивчення правового статусу ПВК у національних та міжнародних правових системах, з особливим акцентом на їхню кримінально-правову кваліфікацію як суб'єктів міжнародних злочинів.
- Аналіз інституційних механізмів державного контролю та нагляду за діяльністю приватних воєнізованих структур, включаючи розробку моделей ефективного ліцензування та моніторингу.
- Розробку науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правової бази на міжнародному та національному рівнях з метою запобігання порушенням міжнародного гуманітарного права, включаючи розробку універсального договору щодо ПВК.
- Оцінку впливу діяльності ПВК на ескалацію та затягування збройних конфліктів на регіональному та глобальному рівнях, а також їхньої ролі у транснаціональній злочинності.
- Дослідження економічних аспектів діяльності ПВК, включаючи фінансові потоки, джерела фінансування та механізми відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом.

Таким чином, з огляду на зростаючий вплив приватних військових компаній у конфліктогенних регіонах, дослідження їхнього феномену набуває особливої актуальності не лише з позиції теоретичного осмислення, а й як фундамент для розробки ефективних правових механізмів протидії, контролю та притягнення до відповідальності осіб, причетних до їхньої деструктивної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кохан Г.Л. Правові питання діяльності приватних військових компаній: міжнародний аспект. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2020. Т. 31, № 2 (70). С. 191-192.
2. Семенюк В.В. Застосування приватних військових компаній для забезпечення національних інтересів і безпеки держави. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: державне управління. 2020. Т. 31, № 2 (70). С. 30-31.
3. Юртаєва К.В. Кваліфікація найманства: національний та міжнародно-правовий аспект. *Forum Prava*. 2018. № 3. С. 141-148.
4. Preliminary findings by the UN Working Group on the use mercenaries on his Mission to Ukraine. – URL: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=18492&LangID=E> (дата звернення: 09.06.2025).
5. Пропагування ПВК "Вагнер" та інтереси Пригожина / НІДС Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/propahuvannya-pvk-vahner-ta-interesy-pryhozhyna> (дата звернення: 09.06.2025).
6. Державні сайти України. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. Верховна Рада України прийняла Постанову «Про визнання російської злочинної організації, відомої під назвою "приватна військова компанія Вагнера" або "Група Вагнера", міжнародною злочинною організацією та засудження діяльності її учасників» / GOV/UA. 06.02.2023. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/232792.html> (дата звернення: 09.06.2025).
7. Репешко П.І. Найманство: монографія. Херсон: ОЛДІ-плюс, 2010. 372 с.
8. Громовенко К.В. Міжнародно-правове регулювання діяльності приватних військових та охоронних підприємств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2014. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/898f43bb-91c6-40b2-bc4d-e1a09667a4ce/content> (дата звернення: 09.06.2025).
9. Наден О.В. Найманство як соціальне та кримінально-правове явище: сутність, новітні тенденції розвитку та проблеми протидії: монографія. К.: Атіка, 2005. 264 с.
10. Акімов М.О. Приватна воєнна (охоронна діяльність): стан та перспективи міжнародно-правового регулювання. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія "Право". 2020. № 9 (20). С. 28-35.
11. Нікіфорова Т.І. Звільнення від кримінальної відповідальності за найманство. *Університетські наукові записки*. 2016. № 57. С. 175-182. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Unzap_2016_1_18.pdf (дата звернення: 09.06.2025).
12. Мохончук С.М. Законодавство країн СНД про відповідальність за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку: порівняльний аналіз. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 34. С. 88-96.
13. Скрильник О.О. Тенденції запобігання поширенню найманства на території країн СНД. *Часопис Національного університету "Острозька академія"*. Серія "Право". 2013. № 1 (7). С. 1-14. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13sootks.pdf> (дата звернення: 09.06.2025).